

ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI

TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

ALEGORİK BİR ELEŞTİRİ: “SEÇİLMİŞ KRAL”

Sözcük Sayısı: 3932

Kategori: CAT 1

Araştırma Sorusu: Zülfü Livaneli'nin “Son Ada” adlı yapıtında toplumsal eleştirinin aktarılmasında “Başkan” figürünün işlevi nedir?

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ.....	3
II. TOPLUMSAL ELEŞTİRİNİN AKTARILMASINDA BAŞKAN FİGÜRÜNÜN İŞLEVİ.....	6
II.I. BAŞKAN FİGÜRÜNÜN GEÇMİŞİNE KISA BİR BAKIŞ.....	6
II.II BAŞKAN FİGÜRÜ ÖNCESİ ADA UZAMINDAKİ TOPLUMSAL YAPI.....	7
II.III BAŞKAN FİGÜRÜ: “SEÇİLMİŞ KRAL”.....	9
III. SONUÇ.....	18
IV. KAYNAKÇA.....	19

I. GİRİŞ

Toplumsal eleştiri, ahlaki ve kültürel değerlerden toplumsal ve siyasal yapılara kadar, toplumda gözlemlenebilen çeşitli olguları değerlendirerek bu olguların doğru ve yanlış yönlerini ortaya koyma ve tenkit etme amacı taşımaktadır. Çeşitli şekillerde aktarılabilen toplumsal eleştiri, Zülfü Livaneli'nin “Son Ada” adlı romanında da alegori tekniğiyle sunulan sembolik figürler aracılığıyla yoğun bir şekilde kendisini hissettirmektedir.

“Son Ada” yapıtı dışında da birçok romanıyla toplumu farklı yönleriyle eleştiren Zülfü Livaneli, bu eserinde aktardığı toplumsal eleştiriye de tek bir odakta toplamak yerine farklı sorunları bir arada ele almıştır. Aktarılan toplumsal eleştiride siyasi rejimlerden insanın açgözlü tabiatına, eğitimsiz kitlelerden insanın doğaya zarar vermesine kadar birçok farklı konu üzerinde durulsa da yazarın en belirgin şekilde ortaya koyduğu eleştiri, demokrasiyi istismar ederek ve halka çeşitli manipülasyonlar uygulayarak iktidar sahibi olan, Zülfü Livaneli'nin deyişiyle “*seçilmiş krallar*” (Livaneli,188) üzerinden aktarılmıştır.

Zülfü Livaneli ile roman üzerine yapılan bir söyleşide¹ yazarın kullandığı “*seçilmiş krallar*” benzetmesi, tanımı gereği demokratik bir yolla seçilmeyen ve toplumdaki en yüksek otoriteye sahip “kralların”, “seçilmiş” bir şekilde günümüzün demokratik devletlerinde de görülebileceğini ima etmektedir. Livaneli, “seçilmiş” sıfatıyla beraber “kral” sözcüğünü kullanarak çelişkili bir ifade oluşturmuş, mutlak iktidara sahip kralların her zaman açık bir totaliter rejim altında değil, demokrasi olgusu altında halkı kandırarak, tamamen meşru yollarla halka istediklerini yaptırabileceklerini dolaylı olarak aktarmayı amaçlamıştır. Kâğıt üzerinde Cumhuriyet rejimini uygulayan birçok modern toplumun içinde gizlenmiş olan “demokratik diktatörler”, Zülfü Livaneli'nin “Son Ada” adlı yapıtında aktardığı toplumsal eleştirinin ana odağıdır.

¹ Kitabın sonundaki “Ek” bölümünde yer verilmiştir.

Zülfü Livaneli, ortaya koyduğu bu eleştiriyi gerçek dünyadaki herhangi bir uzamdan veya zamandan bağımsız bir şekilde, hangi ülkeye bağlı olduğu bilinmeyen bir ada uzamı ve birtakım sembolik figürler aracılığıyla, alegori tekniğini kullanarak okuyucuya sunmaktadır. Oluşturulan alegori, “seçilmiş krallara” yöneltilmiş eleştiriyi bir ada uzamı, insan ismi yerine nitelik belirten isimlere sahip sembolik figürler ve martı gibi motifler üzerinden aktarmaktadır. Zülfü Livaneli'nin toplumsal eleştiriyi bir alegori yoluyla sunmasının sebebi, detaylar içinde görülmesi zor olan gerçekliği basit ve anlaşılır bir bağlama indirgeyerek toplumsal eleştiriyi daha sade bir şekilde ifade edebilmektir.

Livaneli, kurguyu oluştururken spesifik bir ülke veya dönem seçmek yerine belirsiz bir zaman ve bir ada uzamı kullanarak yapıta evrensel bir nitelik kazandırmış, bütün toplum yapılarının ortak özelliklerine ayna tutmuştur. Kurgunun sadeliği ve oluşturulan alegori; ülke, dönem ve kültür fark etmeksizin dünyadaki bütün “modern diktatörlerin” ve onları başa getiren cahil kitlelerin özünü yansıtarak, toplumsal eleştirinin basit ama etkili bir şekilde sunulmasına olanak sağlamıştır. Bu düşünceden hareketle yöntem olarak “*Sanat genel-tabiatın yansıtılmasıdır*”² yargısının ışığında yansıtma kuramı seçilmiştir:

*“Bu gerçekliği yansıtmak ancak öze inmekle, yani insan tabiatında ortak tümelleri, ortak özellikleri yansıtmakla olur. Deniyor ki, sanat, nesnelere ve insanların herkes tarafından bilinen ortak özelliklerini anlatmalı, nesnelere ve insanların kendilerine özgü bireysel taraflarını konu yapmamalı. (...) İnsanların tutkuları, aşk, acı duyguları, çocuklarına sevgisi, vb. esasta birdir, değişmez. İnsanın özünü yansıtmak demek bu ortak yönleri belirtmek, bireysel olanı, yöresel olanı, anormal olanı bir tarafa bırakmak demektir.”*³ Livaneli de “seçilmiş kralları” eleştirirken bireysel ve yöresel olanı bir tarafa bırakmış, dünya üzerindeki bütün “seçilmiş kralların” ortak özelliklerini yansıtmıştır.

² Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul, Cem Yayınevi, 2002, s. 31.

³ Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul, Cem Yayınevi, 2002, s. 32.

Toplumsal eleştiri üzerinde durulacağına karar verilmesi ve yöntemin seçilmesinin ardından roman üzerine hazırlanan diğer çalışmalar incelenmiş, romanın çoğunlukla geniş bağlamlarda ele alındığı görülmüştür. Figürler, uzam ve zaman, anlatım teknikleri ve motifler gibi çeşitli bağlamlarda incelenen yapıt üzerine, tek bir figür üzerinde durulan bir çalışma görülmemiştir. Bundan hareketle tezin kapsamı diğer çalışmalara kıyasla büyük ölçüde daraltılarak sadece Başkan figürüne indirgenmiştir.

Tezin toplumsal eleştiriye Başkan figürü üzerinden ele almasının sebebi, adından da anlaşılacağı üzere Başkan figürünün adadaki yönetimin başında yer alıyor olması ve dolayısıyla romana doğrudan siyasi ve toplumsal bir boyut kazandırıyor olmasıdır. Ada uzamına sonradan gelerek bir yönetim kurulu aracılığıyla halk ve ada üzerinde çeşitli değişiklikler uygulayan Başkan figürü, sunulan toplumsal eleştirinin ana odağı olan “seçilmiş krallar” benzetmesindeki seçilmiş kralı temsil etmektedir. Bu sebeple Başkan figürü, toplumsal eleştirinin aktarılmasında alegorideki diğer anlatımsal öğelerden çok daha önemli bir işleve sahiptir.

Bu tezin hazırlanmasının amacı, basit bir alegori yoluyla ortaya konulan toplum eleştirisindeki mesajları çözümleyerek bu alegorinin önemli bir parçası olan Başkan’ın bu toplumsal eleştirisinin aktarılmasındaki rolünü tartışmaktır. Bundan hareketle ilk olarak “seçilmiş kral” eleştirisini incelemeye zemin hazırlamak adına, kısaca Başkan’ın geçmişi üzerinde durulacak, ada uzamının Başkan adaya gelmeden önceki toplumsal yapısı incelenecek, ardından detaylı bir şekilde Başkan’ın diktatör kimliği ve “seçilmiş kral” eleştirisi bağlamında sözlerinin ve davranışlarının çözümlemesi yapılacaktır.

II. TOPLUMSAL ELEŞTİRİNİN AKTARILMASINDA BAŞKAN FİGÜRÜNÜN İŞLEVİ

II.1 BAŞKAN FİGÜRÜNÜN GEÇMİŞİNE KISA BİR BAKIŞ

Yapıt içinde Başkan figürünün adaya gelmeden önceki kimliği ve geçmişi üzerinde oldukça az bilgi verilmiştir. Buna karşın romanın ilk bölümlerinde verilen bazı detaylar, Başkan figürünün adaya geldikten sonra gizleyeceği diktatör kimliği hakkında okuyucuya ipuçları vermektedir.

“Gazetelerde Başkan’ı hep ‘Milletin Babası’ sıfatıyla, kurtarıcı olarak okurduk.” (Livaneli,37)

Bu alıntıda Başkan figürüne atfedilen *“Milletin Babası”* sıfatındaki *“baba”* sözcüğü, geleneksel bir baba figürünün sahip olduğu koruyuculuk sıfatına çağrışımında bulunarak, Başkan’ın milleti tehlikelerden uzak tuttuğunu ima etmektedir. Aynı zamanda bir devlet başkanının halk tarafından *“baba”* olarak nitelendirilmesi, halkın Başkan’a akıl yoluyla değil, bir çocuğun babasına yaptığı gibi duygusal bir yolla bağlanmış olduğunu, Başkan’ın halk üzerinde bir *“karizmatik otoriteye”* sahip olduğunu göstermektedir. Halk, Başkan’ın eylemlerini akıl yoluyla değerlendirmek yerine duygularıyla değerlendirdiğinden dolayı, Başkan halkı olumsuz etkileyen bir harekette bulursa dahi, bu, Başkan’ın kötü niyetli olduğunu değil sadece yanlış bir öngörüde bulunduğunu gösterecektir. Başkan’ın halk üzerinde oluşturmuş olduğu bu *“baba”* imajı, onun bir *“seçilmiş kral”* olduğuna dair bir ipucu niteliğindedir.

Başkan’ın halk üzerinde oluşturduğu bu imajı pekiştiren ve Başkan’ın bir *“seçilmiş kral”* olduğuna işaret eden başka detaylar da okuyucuya sunulmuştur:

“Bazen, kimsesiz çocuklar yurdu, huzurevi gibi yerlere yaptığı ziyaretler basına yansır, bu haberleri mutlaka Başkan’ın çocuklara ya da yaşlılara hediyeler verirken çektiği fotolar süslerdi.” (Livaneli,37-38)

Başkan, çocuklar yurdu ve huzurevi gibi yerleri ziyaret ederek ve bunları basında sergileyerek “sözde” duyarlılığını göstermekte, halk üzerinde oluşturduğu imajını şekillendirmektedir. Başkan’ın somut icraatlarıyla öne çıkmak yerine küçük ve halkın duygularına hitap eden hareketleriyle öne çıkması, Başkan’ın halkın duygularını istismar ederek göz boyadığına işaret etmektedir.

Yapıtın 37. ve 38. sayfalarında verilen bu iki alıntı, Başkan’ın geçmişi hakkında kısa ama önemli detayları henüz Başkan adaya gelmeden önce okuyucuya göstererek yapıtın devamında ortaya koyulacak olan “seçilmiş kral” eleştirisine zemin hazırlamıştır. Bu bilgiler, Başkan’ın ada halkı üzerinde uygulayacağı eylemlere ve Başkan’ın bu eylemlerinin altında yatan kimlik özelliklerine bir önseme niteliğindedir.

II.II BAŞKAN FİGÜRÜ ÖNCESİ ADA UZAMINDAKİ TOPLUMSAL YAPI

Başkan figürü adaya sonradan gelerek adada halihazırda bulunan toplumsal düzeni değiştirmiştir. Başkan’ın toplumsal eleştirinin yansıtılmasındaki işlevinin kavranması için, ilk olarak adanın Başkan adaya gelmeden önceki sosyolojik yapısı anlaşılmalıdır.

Yapıtın tamamında görülen ve anlatıcı tarafından “*son ada*”, “*son sığımak*” ve “*son insani köşe*” (Livaneli,16) olarak betimlenen ada uzamı, “*son*” sıfatının yinelenmesiyle aktarılmış ve bu yinelemeyle adanın değeri vurgulanmıştır. Yalnızca kırk kişinin yaşadığı ve insanların birbirlerini evlerinin numaralarıyla andığı ada uzamında, bireyler arası herhangi bir hiyerarşi veya adadan sorumlu bir yönetim yoktur. Adada bir yönetimin olmaması adanın düzensiz olmasına sebep olabilecek bir faktör gibi görülse de, yönetimin olmamasının sebebi böyle bir kontrol aracına ihtiyaç duyulmuyor olmasıdır.

“Çünkü dünyevi işlere olan ilgimizi yitirmiştik. Hayatımızda ne trafik sıkışıklığı vardı, ne bürokrasi, ne vergi, ne form doldurma, ne banka... Sabah ayağımıza geçirdiğimiz bir şortla

evden çıkıyor, arkadaşlarla sohbet ediyor, kahve içiyor, bazen denize giriyor, bazen balık tutuyor, ağır akan bir su gibi acele etmeden yaşayıp gidiyorduk.” (Livaneli,23)

Yazar, “ne” sözcüğünü tekrarlayarak ve üç nokta işaretini kullanarak dünyevi işleri sıralamış, bu tarz dünyevi işlevlerin daha da fazla sıralanabileceğini ifade ederek bunların ada halkı için ne denli anlamsız olduğunu vurgulamıştır. Adadaki kimsenin dünyevi ve maddesel işlere ilgisinin olmaması, bunların denetimi ve yönetimi için gerekli olan bir idari birime de ihtiyaç olmadığını göstermektedir. Hatta adadaki herkes bu işlerden öylesine uzaklaşmıştır ki, mülkiyet kavramı tamamen ortadan kalkarak, ada hiç kimsenin menfaat gütmeyen yaşadığı ortak bir uzama dönüşmüştür. “*Zamanla kendisi gibi ada sakinleri de o ailenin adanın sahibi olduğunu unutmuş*” (Livaneli,17-18). Kapitalist sistem için vazgeçilmez olan özel mülkiyet kavramı adada tamamen ortadan kalkmış, adanın sahibi dahi bir ada gibi değerli bir mülkiyetinin varlığını unutmuştur. Adanın sahibinin bile bir ada gibi önemli bir mülkiyetinin maddi değerini yok sayarak adada yaşaması, adadaki huzur ve refah seviyesinin bu tarz işleri unutturacak düzeyde yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Hem doğal güzellikleri hem de içindeki insanların birbirleriyle ilişkileri açısından adeta bir ütopya olarak nitelendirilebilecek ada uzamı, hiçbir eksiği olmamasına karşın Başkan figürü tarafından “*düzensiz*” ve “*başboş*” (Livaneli,41) sıfatlarıyla nitelendirilmiş, bir yönetim kurulu bulunmadığı için adalılar “*medeniyetin dışına düşmüş vahşiler*” (Livaneli,70) sözleriyle aktarılmıştır. Başkan figürü de tam olarak bu “sözde” düzensiz ve medeniyetten yoksun ortamı daha yaşanılabilir ve uygar bir hale getirme iddiasıyla “düzenlemelerini” ortaya koymaya başlamış ve bu düzenlemeleriyle “*son insani köşeyi*” sonsuza dek yok etmiştir.

II.III BAŞKAN FİGÜRÜ: “SEÇİLMİŞ KRAL”

Yazarın ortaya koyduğu “seçilmiş kral” benzetmesinin aktarılmasındaki en önemli figür olan Başkan, kimlik özellikleri ve davranışlarıyla dünya üzerindeki bütün “seçilmiş krallara”, yani halkın oy birliğiyle iktidara gelmiş gizli diktatörlere ve onların ortak özelliklerine ayna tutmaktadır.

Başkan’ın adaya geldikten sonra ortaya koyduğu ilk değişiklik, doğal bir tünel oluşturarak adalılara gölgelik ve serinlik sağlayan ağaçları, adalılara haber vermeden budamasıdır. Bu oldubittinin sebebini öğrenmek için Başkan’a giden adalılar, Başkan’dan beklenmedik bir cevap almışlardır:

“Hem kendine, hem oturduğu yere çekidüzen vermek medeniyet icabıdır. (...) Ağaçlar alıp başını gitmiş, birbirine dolanmış, burayı insanların yaşadığı medeni bir yer manzarasından uzaklaştırmış. Adamlarım gitmeden önce bu işi hallettikleri için onlara minnettar kalmalısınız.” (Livaneli,41)

Gölgelik sağlayan doğal bir güzelliğin Başkan tarafından medeniyetten uzak olarak nitelendirilmesi ve Başkan’ın günlük konuşma diline dahi yansıyan yüksek hitabet yetisiyle sergilediği konuşmasıyla, adalılar adeta özür dileyecek duruma getirilmiştir. Başkan, bu eylemini “medeniyet icabı” olarak nitelendirerek halka dikte ettiği bu değişikliğe bir mazeret bulmayı amaçlamıştır. Ayrıca Başkan’ın konuşmasının son cümlesinde kullandığı “kalmalısınız” yüklemdeki gereklilik kipi, Başkan’ın adaya gelir gelmez ada halkına üstü kapalı bir şekilde üstünlük kurmaya çalıştığını göstermektedir. Bu, Başkan’ın baskın kişiliğinin bir göstergesidir. Bu olaydan sonra Başkan figürü, ortada bir fikir ayrılığı olduğunu ve bu durumu çözmek için bir öneride bulunacağını söyledikten sonra adalılar bu oldubittiği kabullenmek durumunda kalarak evlere dağılmışlardır.

Dünyevi işlerden yıllardır uzak olan ada halkı üzerinde uygulanan ilk bürokratik adım olarak nitelendirilebilecek bir yazılı bildiriyle Başkan, ada halkını bir toplantıya çağırmıştır. Bildiri yoluyla planlanan bu toplantıda, Başkan ileride kuracağı gizli diktatörlüğünün temeli olacak yönetim kurulunu kurma fikrini ortaya atmıştır:

“Bu adaya bir yönetim kurulu gerek arkadaşlar’ (...) ‘Gerektiğinde ada ile ilgili kararlar alacak, yaşamın daha huzurlu ve kimseyi rahatsız etmeyecek biçimde sürüp gitmesini sağlayacak, fikir ayrılıklarının önüne geçecek bir yönetim kurulu. (...) Bu yöntem elbette demokratik olacak, demokrasi en yüce değerdir, öyle mi arkadaşlar?’ ‘Öyle!’” (Livaneli,47)

Başkan, demokratik bir yönetim kurulu oluşturmanın adadaki anlaşmazlıkları önleyerek adayı daha huzurlu kılacağını iddia etmektedir. Bu fikrini sunarken ada halkına *“arkadaşlar”* diye hitap etmesi, ada halkıyla daha ilk günlerden samimi olmaya çalışarak daha sonra ortaya koyacağı diktatör kimliğini gizleme amacı taşımaktadır. Başkan’ın sunduğu bu fikir iyi niyetli ve tutarlı gözükse de, adada böyle bir araca gereksinim duyulmamaktadır. Her ne kadar kalabalık ve karışık toplulukların yönetimi için demokrasi vazgeçilmez bir değer olsa da, herkesin birbirine güven ve sevgiyle bağlandığı kırk kişilik ada uzamında böyle bir idari araç kullanılması elzem değildir. Başkan figürünün böyle bir yönetim biriminin kurulmasını teklif etmesi ancak kişisel amaç ve çıkarlarını sağlama arzusuyla açıklanabilir, zira mevcut düzenden bütün ada halkı memnundur. Başkanın konuşmasının son cümlesinde demokrasiye atfettiği *“yüce”* sıfatı, roman boyunca istismar edeceği bu kavramı kutsallaştırarak halkı kandıracağına habercisidir. Bu alıntıyla yazar, *“seçilmiş kralların”* demokrasi olgusunu kutsallaştırarak istismar ettiğini göstererek, dünyadaki *“seçilmiş kralların”* en temel ortak özelliklerinden birini yansıtmıştır. Ayrıca Başkan’ın ada halkına yönelttiği *“demokrasi en yüce değerdir, öyle mi arkadaşlar?”* sorusu sonrası aldığı *“öyle!”* cevabı, Başkan’ın halka söylemlerini onaylatarak gizlice ve usulca kuracağı diktatörlüğün temelini oluşturduğu ilk adımlardır. Başkan’ın sadece *“Demokrasi en yüce değerdir.”* gibi bir yargıda bulunmak yerine ada halkına soru yöneltmesi

ve onay alması, kendi sözlerini ada halkına onaylatarak sanki bu yargıları halkın iradesiyle ortaya koyulmuş gibi gösterdiğinin ve bunu kullanarak halkı kandırdığının kapalı bir işaretidir.

1 numaralı evin sahibinin önerisiyle yönetim kurulunun ilk üyesi olarak Başkan seçilmiştir:

“(...) ‘ben bunca senenin verdiği yöneticilik tecrübeme ve devlet hizmetinde geçirdiğim uzun yıllara dayanarak, bu hizmet aşkı ve tecrübeyi, adalı komşularımın hizmetine vermeye hazır olduğumu bildirmekten şeref duyarım. Vazife vazifedir, büyüğü küçüğü olmaz. Her şey adamız için!’” (Livaneli,48)

Başkan’ın hitabet yetisiyle ortaya koyduğu bu etkileyici konuşma, ada halkının fazlasıyla gururunu okşayarak ada halkını manipülasyonlara açık bir “kıvama” getirmiştir. Başkan, sadece kırk kişinin huzurlu bir şekilde yaşadığı adanın yönetimini adeta kutsal bir görev olarak göstermiş, son cümlesinde kullandığı “adamız” sözcüğündeki birinci çoğul şahıs iyelik ekiyle adanın bütün ada halkına ait olduğunu ve kendisinin de bu halka mensup olduğunu ima ederek, adalılara bu kurulda beraber olduklarını ve ortak amaçlar paylaştıklarını ima etmeyi hedeflemiştir. Bu şekilde Başkan, kendisini iyi niyetli ve samimi göstererek yavaşça oluşturmakta olduğu diktatörlüğünü perdelemeyi amaçlamaktadır. Başkan’ın bütün söz ve tutumlarında görülen bu sahte samimiyet, toplumsal eleştirinin odağındaki modern diktatörlerin evrensel bir özelliğidir.

Bütün bunlar yaşanırken “Yazar” isimli kurgusal figür dışında ada halkındaki hiç kimse, aylar sonra adanın geleceği durumdan ve demokrasi kavramına sığınarak kurulacak diktatörlükten habersizdir. *“Yine de hepimiz bu işi eğlenceli bir tiyatro oyunu gibi izliyor, fazla ciddiye almıyorduk. Bizimki gibi küçücük bir adanın yönetim kurulundan ne çıkabilirdi ki.”* (Livaneli,50). Şehir yaşamını yıllar önce unutmuş saf ada halkı için bütün bu olanlar sadece bir eğlenceden ibarettir. *“Tiyatro oyunu”* benzetmesiyle ada halkı tarafından ne kadar az ciddiye

alındığı gösterilen bu durumun altında, adayı kendi isteklerine göre şekillendirerek en sonunda adayı yok edecek art niyetli bir insanın olduğu, hiç kimseyi şüphelendirmemektedir. Bu alıntıyla yazar, “seçilmiş kralların” ilk zamanlarda masum görünerek kendini belli etmediğini, kurulan gizli diktatörlüklerin halk tarafından sonradan fark edildiğini ifade etmeyi hedefleyerek “seçilmiş kralların” bir diğer özelliğine gönderme yapmıştır.

Yönetim kurulunun oluşturulmasından sonra yaşanan birtakım olayların ardından yönetim kurulu, adanın kaderini sonsuza dek değiştirecek bir karar için toplanmıştır. Başkan, yıllardır adalılarla beraber sorunsuz bir şekilde yaşayan, adadaki kimsenin şikayetçi olmadığı martıların, çeşitli sebeplerden dolayı yok edilmesi gerektiğini beyan etmektedir.

Martı katliamı önergesini ada halkına sunmadan önce Başkan, bu fikri kabul ettirebilme ihtimalini artırma amacıyla ada halkını “kıvama” (Livaneli,71) getirmeye çalışmıştır: “Bizi yine büyüğü altına almış ve kendimizi sert bir öğretmenin önünde sınava kalkan öğrenciler gibi duyumsamamızı sağlamıştı.” (Livaneli,70). Hayatı boyunca edindiği siyasi tecrübeleri sonucu Başkan, güçlü bir iletişim yetisine ve baskın bir karaktere sahip olmuştur. Başkan’ın bu baskın karakterinin ne denli karşı durulamaz olduğu, “büyü” sözcüğünün mecazi anlamı kullanılarak vurgulanmıştır. Başkan’ın bu otoriter yapısına karşı zayıf kalan ada halkının durumu, öğretmen-öğrenci ilişkisi üzerinden bir analogiyle aktarılmıştır. Öğretmen ve öğrenci arasındaki hiyerarşik farkın Başkan ve ada halkı arasında da görülmesi, adada bireyler arası eşitliğin olmadığına işaret etmektedir. Sözde kendini ada halkının bir parçası olarak nitelendiren Başkan’ın, öğrencilerine sınav yapan bir öğretmen edasına bürünerek kendini üstün bir konumda tutması, demokrasinin sağlıklı bir ortamda uygulanmadığını göstermektedir. Demokrasi, ancak herkesin eşit olduğu ve kimsenin herhangi bir baskı altında olmadığı bir ortamda uygulanırsa tam anlamıyla adil olur. Başkan her ne kadar oy gücü olarak ada halkındaki bütün bireylerle eşit olsa da, oluşturduğu baskı ve hiyerarşik üstünlüğüyle halkın kararlarını manipüle etmektedir. Bu da Başkan’ın adaya gelir gelmez demokrasi kavramını yüceltmesinin sebebidir, zira bu

baskının tesiri altında olan ada halkı kendi özgür iradesiyle oy vermek yerine “öğretmenin”, yani Başkan’ın isteklerini yerine getireceklerdir.

Ada halkını “büyüsü” altına alan Başkan, art niyetli bir şekilde ada halkıyla yakınlık kurmaya çalışmıştır: *“Burada ortak çıkarlarımız söz konusu, hiçbirimiz rakip değiliz.”* (Livaneli,71). Bu sözlerinde Başkan, *“çıkartlarımız”* ve *“hiçbirimiz”* sözcüklerindeki birinci şahıs sahiplik ekleriyle kendisinin de ada halkının bir mensubu olduğunu, dolayısıyla herkesle ortak çıkarlar paylaştığını ifade etmiştir. Bu sözleri sarf etmesinin sebebi, gelecekte kurula sunacağı fikirlerin iyi niyetli olacağını ima etmektir. Eğer Başkan kendisini ada halkının bir parçası olarak göstermeyi başarır, ada halkı, Başkan’ın adayı olumsuz etkileyecek bir eylemde bulunmayacağını düşünecektir, çünkü böyle bir harekette bulunması -Başkan da adanın bir mensubu olduğundan dolayı- Başkan’ın kendisini de menfi bir şekilde etkileyecektir. Başkan’ın önerisiyle ortaya konulan bir düzenleme adayı olumsuz etkilese dahi, bu, Başkan’ın art niyetli olduğunu değil, sadece yanlış bir öngöründe bulunduğunu gösterecektir. Başkan’ın tıpkı devlet başkanlığında görev yaptığı zamanki gibi oluşturmaya çalıştığı bu imaj, gelecekte ada üzerinde uygulayacağı art niyetli eylemlerini perdeleme amacı taşımaktadır. Başkan bu şekilde ada üzerinde istediği eylemleri gerçekleştirirken kendini özgür hissedecek, imajı bozulmayacaktır.

Martı konusuna gelmeden önce medeniyet kavramı hakkında konuşan ve kendisinin ada halkıyla ortak çıkarlar paylaştığını ifade eden Başkan, nihayetinde martı konusu açmıştır:

“Uzun uzun martuların adaya ne kadar zarar verdiğinden, insanları korkuttuğundan, zavallı torununu neredeyse sakat bırakacak martı hücumundan söz etti. Adanın en güzel plajları bu vahşi yaratıklara teslim edilemezdi. Martular adadaki herkesin düşmanıydı.” (Livaneli,72)

Başkan’ın martılara atfettiği *“vahşi”* sıfatı ve hayvan kelimesi yerine kullandığı *“yaratık”* sözcüğü, Başkan’ın martılara karşı duyduğu antipatiyi göstermektedir. Başkan’ın son

cümlesinde martıları “*düşman*” olarak nitelendirmesi, günümüz modern diktatörlerinin de dikkati asıl tehdit olan kendilerinden çekerek başka bir kişiye, duruma ve olaya yönlendirmelerine atıfta bulunmaktadır. Bu sözleriyle Başkan, hiç kimseye zararı olmayan martıları bir tehdit unsuru olarak göstererek ada halkını sahte bir düşmanlığa tahrik etmektedir.

Başkan’ın bu sözlerinin ardından Başkan’a muhalif olmasıyla tanınan “Yazar” adlı figür söz almıştır ve bu önerenin aleyhinde bir konuşma yaparak ada halkını Başkan’ın manipülasyonlarından korumayı hedeflemiştir:

“*Martılar, bizler buraya gelmeden binlerce yıl önce de bu adanın sahipleriydi. Kaç kuşaktır yumurtalarını buraya koyup yavrularını bu kıyıda yetiştirdiler, onlara uçmayı ve avlanmayı öğrettiler. Bize de hiçbir zararları yok. (...)*” (Livaneli, 73)

Yazar’ın konuşması ada halkı tarafından alkışlarla karşılandıktan sonra, ada halkının Başkan’a kanmayarak Başkan’ın önergesini reddedecekleri anlaşılmıştır. Bu durumu sezen Başkan’ın eşi, ada halkının aklını çelmek için ada halkına üstü kapalı bir tehdit yöneltmiştir:

“*Bir şeyi unutuyorsunuz sevgili komşularım’ dedi. (...) Evlerin sahibi sizsiniz ama yasal olarak hala arazinin sahibi 1 Numara. (...) 1 Numara çok centilmen bir adam, böyle bir şey yapmaz ama her an sizden evinizi kaldırıp başka yere götürmenizi isteyebilir. (...)*” (Livaneli, 74)

Her ne kadar Başkan’ın eşi kibar bir dille ve “*sevgili komşularım*” gibi samimi ve sahiplenici bir hitapla kullanarak ada halkına seslense de, oylamadan hemen önce adalılara adanın sahipsiz olmadığını ve her an evlerinden atılabileceklerini belirtmesi, bir tehdit niteliğindedir. 1 Numara’nın, Başkan’ın eşinin sözlerini başıyla hafifçe onaylaması, ada halkını şaşırtmıştır. Birbirlerine sevgi ve güvenle bağlanan ada halkının samimiyeti ve romanın başında adeta bir ütopya olarak aktarılan toplumsal yapı, Başkan’ın gelmesiyle bozulmuştur. Mülkiyet gibi dünyevi değerlerden tamamen uzak olan ada halkı, Başkan’ın gelmesiyle bu tarz konuları gündemine almak durumunda kalmış ve bu durum, ada halkındaki gerçek güven ve sevgi

bağlarının kopmasına ve halkta kutuplaşmalara sebep olmuştur. Başkan figürü 1 Numara'yı adanın sahibi olduğundan dolayı kandırılması kolay bir hedef olarak belirlemiş, elindeki mülkiyeti hatırlatarak aklını çelmiştir. Bu durum, "seçilmiş kralların" art niyetli amaçlarını elde etmek için halkı kutuplaştırdıklarını göstermektedir. Başkan'ın eşini başıyla hafifçe onaylayan 1 Numara, sözü Başkan'a vermiş ve Başkan bütün bunların yapılmasındaki esas nedeni açıklayarak gerçek gayesini ortaya koymuştur:

"'Sevgili komşularım' dedi, 'sizin gibi güzide bir topluluğa hitap ederken sözü çok fazla uzatmaya gerek olmadığını, dediklerimi anlayacak kadar zeki ve gelişmiş olduğunuzu bilmenin rahatlığı içindeyim.'" (Livaneli,75)

Konuşmasına başlamadan önce ada halkına "güzide", "zeki" ve "gelişmiş" sıfatlarıyla seslenen Başkan, kurnaz pazarlamacılardan modern diktatörlere kadar birçok kişinin kullandığı bir psikolojik manipülasyon tekniği kullanmıştır. Bir kişiye "zeki" olduğunu söyledikten sonra zekice olduğu iddia edilen bir fikir sunmak ve bir müşteriye "kaliteden anlayan" dedikten sonra kaliteli olduğu iddia edilen bir ürün sunmak, kişinin kendisine atfedilen yakıştırmayı kanıtlamak için sunulan fikri ve ürünü kabul etme olasılığını artırır.

"Her yıl yüz milyonlarca turist, sıcak denizlere, mavi koylara sahip güzelim adalara akıyor. Bizim adamız, dolayısıyla da siz, niye bu büyük endüstriden payınızı almıyorsunuz? (...) Hemen yarın ülkemizin ve dünyanın en büyük şirketleri gelip bu cennet koylara beş yıldızlı oteller, lüks kumarhaneler, diskolar, eğlence merkezleri yapmaya başlayabilir. Bu milyarlarca dolardan hepiniz nasibinizi alabilirsiniz. Ama siz bu dünya cenneti koyları martılara terk etmişsiniz. (...) Hiçbir medeni insan böyle davranmaz, kendi çıkarını bu kadar göz ardı etmez. Haydi şimdi bir karar alalım ve adamızı şu gereksiz martı teferruatından kurtaralım." (Livaneli,75)

Başkan, martıların adanın finansal potansiyeline ulaşmasını engellediğini ve martıların adadan temizlenmesiyle herkesin büyük çıkarlar elde edebileceğini iddia etmektedir. Başkan'ın

sadece maddi çıkar sağlamak amacıyla hayvanların canını ve ekolojik dengeyi hiçe sayması, Başkan'ın ne denli açgözlü bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Tam anlamıyla oportünist bir liberal olarak değerlendirilebilecek Başkan, devlet başkanlığından emekli olmasına karşın halen hayatının her alanında maddesel bir çıkar aramakta, her durumu maddi kazanç sağlayabileceği bir fırsat olarak görmektedir. İnsani duygulardan yıllar önce kopmuş Başkan, hayattaki her olguyu metalaştırmaya yönelmektedir. Adalıların bakış açısına göre ada, doğal güzellikleriyle, içinde yaşadıkları dostluklarla ve huzur dolu havasıyla öne çıkarken, Başkan'ın perspektifi adeta bir süzgeç gibi bu tarz insancıl duyguları süzerek adayı maddeye indirgemekte ve sadece bir mülkiyet olarak değerlendirmektedir. Başkan'ın metalaştırılmış liberal bakış açısı o denli kimliğine işlemiştir ki, emekliliğe ayrılmasına ve zaten oldukça varlıklı olmasına rağmen halen mülkiyet ve para rekabetinden kurtulamamış, bu hırsını tatmin etme amacıyla minyatür bir devlet olarak gördüğü adayı diktatörlüğü altına almaya çalışmıştır. Başkan'ın yaptığı bu konuşma, Başkan'ın ısrarla oluşturduğu yönetim kurulunu neden kurmak istediğini, sunduğu martı önergesinin gerçek sebebini, ve en başında bu adaya neden geldiğini açıklar niteliktedir. Bütün bunlar, “seçilmiş kralların” esas isteklerini gerçekleştirirken kurullar ve seçimler gibi birçok demokratik araç kullansalar da aslında hepsinin bir “*dekor*” (Livaneli, 190) olduğunu, alınan kararların en başından beri planlı olduğunu göstermektedir. Livaneli, eleştirdiği bu durumu “Devlet Tiyatrosu” başlıklı bir köşe yazısında da benzer bir şekilde ifade etmiştir:

*“Ortada bir devlet, bir hükümet, bir bakanlar kurulu, bir sözcü ve çeşitli kurumlar yoktur. Görünenlerin hepsi rol gereği ordadırlar. Oyunu sahneye koyan kişi tektir, kadir-i mutlaktır”*⁴

⁴ Livaneli, Ömer Zülfü. *Orta Zekalılar Cenneti*. İstanbul, Doğan Kitap, 2010, s. 393.

Zülfü Livaneli'nin köşe yazılarının derlendiği “Orta Zekalılar Cenneti” adlı kitaptan alınan bu sözlerde de, “seçilmiş kralların” kullandıkları sözde demokratik araçlar “rol” sözcüğüyle aktarılmış, “oyunu sahneye koyan kişinin”, yani “seçilmiş kralın” tek başına bütün gücü elinde tuttuğu ifade edilmiştir. Yazarın, “Son Ada” romanının sonunda yer verilen söyleşide kullandığı “dekor” sözcüğü, “Devlet Tiyatrosu” adlı yazısında kullandığı “rol” sözcüğü ve romanın içinde yer verdiği “*tiyatroyu*” (Livaneli,50) ifadesi, Livaneli'nin ortaya koyduğu eleştiriyi sıkça tiyatroyla ilişkilendirerek benzetme tekniğini kullandığını göstermektedir.

Başkan'ın eşinin tehdidinden sonra Başkan'ın gerçek gayesini ortaya koyduğu konuşması, ada halkının fazlasıyla aklını karıştırmıştır:

“Önce martı seferberliğini saçma bulmuşlar, sonra evlerinden atılma tehdidiyle ürkütülmüşler, arkasından da büyük bir zenginlik hayaliyle umutlandırılmışlardı. Artık neye inanacaklarını bilemiyor, hatta doğru dürüst düşünemiyorlardı. Uyuşmuş gibiydiler.” (Livaneli,75)

Başkan'ın eşinin kibar tehdidi sonrası Başkan'ın sunduğu umutlandırıcı vaatler, ada halkını adeta “*uyuşturarak*” özgür düşünme yetilerini kaybetmelerine sebep olmuştur. Yazarın ada halkını betimlemek için kullandığı “*uyuşmuş*” sıfatı, Başkan'ın sözlerinin ada halkı üzerinde ne kadar büyük bir tesiri olduğunu göstermektedir. Bütün adalılar oldukça kararlı bir şekilde bu önergeyi reddetmeye gelmiş olsalar da, tehdit ve vaatlerle kararlarını değiştirmişlerdir. Ada halkının sadece tehdit ve vaatlerle martı katliamı önergesi hakkındaki fikirlerinin değişmiş olması, “seçilmiş kralların” manipüle ettiği kitlelerin ne kadar saf olduğunu göstermektedir. Bu göndermeyle Livaneli, sadece halkı “uyuşturarak” istediğini dikte eden “seçilmiş kralları” değil, aynı zamanda “seçilmiş krallara” şüursuzca güvenerek diktatörlüğünü kurmasına olanak tanıyan toplumu da eleştirmektedir.

III. SONUÇ

Gerek yazar gerek müzisyen kimliğiyle ortaya koyduğu eserlerde toplumsal eleştirilere sıkça yer veren Zülfü Livaneli, “Son Ada” adlı yapıtında da toplumu farklı yönleriyle eleştirmiş, kendisi dahi bu romanını “*benim en politik romanım*” (Livaneli,187) sözleriyle nitelemiştir. Her ne kadar “Son Ada” yapıtı birçok farklı toplumsal meseleye değinse de, Livaneli’nin bu eserinde en çarpıcı şekilde ortaya koyduğu eleştiri, “seçilmiş krallar” benzetmesiyle aktarılan, halkın oy birliğiyle iktidar sahibi olmuş meşru diktatörleri hedef almaktadır.

“Seçilmiş krallara” yöneltilen eleştirinin aktarılmasında belirsiz bir zaman ve bir ada uzamıyla beraber simgesel figürlere yer verilmiş, alegori tekniği kullanılmıştır. Yazarın sade bir alegoriyle oluşturduğu kurgu, toplumsal gerçekliği gereksiz detaylardan ayıklayarak yalınlaştırmış, bütün toplumların özünü yansıtarak evrensel gerçekleri okuyucuya sunmuştur. Alegori tekniğinin kullanılması ve kurgudaki sadelik, ortaya konulan toplum eleştirisini çok daha etkili bir şekilde aktarmayı mümkün kılan anlatımsal tercihler olmuştur. Bu tercihler, anlatımı güçlendirmenin yanı sıra yapıta evrensel bir nitelik kazandırarak Başkan figürünü simgeleştirmiştir. Başkan figürü, sözde demokratik yollarla halk üzerinde bir otorite elde eden, halkın “iradesiyle” seçilmiş bütün diktatörleri sembolize etmiş, hepsinin ortak özelliklerine ayna tutmuştur.

Bu tezde de, Başkan figürünün sözlerinin ve davranışlarının çözümlenerek bu ortak özelliklerin ortaya koyulması hedeflenmiştir. Çözümlemeler sonucunda, “seçilmiş kralların” demokrasiyi kutsallaştırarak istismar etmeleri, halkla yapay bir samimiyet kurarak gerçek kimliklerini perdelemeleri, halkı kutuplaştırmaları, “martı” gibi masum canlıları hedef göstererek halkı sahte bir düşmanlığa tahrik etmeleri ve en önemlisi mutlak bir otoriteye sahip olmalarına karşın çeşitli “dekorlarla” halkı özgür bir iradeleri olduğuna inandırmaları göze çarpmıştır. Bu özelliklerin aktarılmasında alegori tekniğinin yanı sıra yazarın kelime tercihleri, kullanılan benzetmeler, kipler ve iyelik ekleri dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak, Başkan figürünün toplumsal eleştirinin aktarılmasındaki işlevi, dünya üzerindeki bütün demokratik yollarla iktidar sahibi olmuş diktatörleri simgeleyerek “seçilmiş kralların” belirtilen özelliklerini ve davranışlarını okuyucuya dolaylı bir şekilde aktarmaktır.

IV. KAYNAKÇA:

Livaneli, Ömer Zülfü. *Son Ada*. İstanbul, Doğan Kitap, 2008.

Livaneli, Ömer Zülfü. *Orta Zekalılar Cenneti*. İstanbul, Doğan Kitap, 2010.

Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul, Cem Yayınevi, 2002.